

II.2.2 Nomen proprium Floris Nazaraei

Hru *Nomen proprium Floris Nazaraei* napsal Antonius Kaliwoda (1716–1753)¹ pro rudimentisty pražského novoměstského gymnázia, kteří ji uvedli 1. 6. 1740.

Dochování: Jediný známý exemplář hry se nachází v Národním archivu ČR.² Je zapsán zběžným, ale dobře čitelným písmem, bez škrťů a písařských chyb. Na základě porovnání tohoto písma se zápisem slibů scholastika, které Kaliwoda skládal 20. 10. 1736 v Klementinu,³ se lze domnívat, že se jedná o jeho autograf. Tuto domněnku potvrzuje i shoda s písmem řeči, již Kaliwoda přednesl 12. 3. 1741 při příležitosti dvoustého výročí založení Tovaryšstva.⁴ Českou synopsi hry *Nomen proprium Floris Nazaraei* znal již J. Jungmann⁵ a roku 1851 ji vydal F. B. Mikovec v časopise Lumír.⁶ Její originál je dnes nezvěstný, stejně jako latinská synopse.

Struktura: *Nomen proprium Floris Nazaraei* má průměrnou délku, obsahuje 660 veršů bez nedochovaného textu vedlejších částí. Dělí se na 12 scén (*inductiones*), prolog, epilog a jeden chorus, který následuje po 6. scéně a rozděluje hru na dvě poloviny.

Obsah: Edmund se raduje nad domácím úkolem (má napsat verše, v nichž nabídné své srdce Jezulátku) a prosí Božské Dítě o pomoc. Když pak Edmund úkol píše, Jezulátko je osobně přítomné a pomáhá mu. Naopak Edmundův bratr Florimundus zadání nechápe a učitel nemůže přijít na jméno. Nakonec některé verše převezme z bratrovy úlohy, zbytek vymyslí sám. Přichází posel a přináší bratrům balíček od matky, ve kterém jsou mimo jiné dva zíněné pásy, *cilicia*. Edmund je z daru nadšen, Florimundus naopak rozčarován. Poté bratři odcházejí do školy, kde učitel vyhodnotí Edmundovu báseň jako nejlepši a dá mu za odměnu voskovou sošku Jezulátka.

Spolužáci mu tuto poctu závidí a rozhodnou se ho o odměnu připravit. Florimundus vymyslí plán: když si Edmund se svými kamarády hraje na jesličky, jeho sokové začnou napodobovat řvaní šelem, takže se vyděšený Edmund i jeho druhové rozprchnou a nezbedníci sošku Jezulátka odcizí. Edmund ji pak marně hledá v lese a trápí se nad touto ztrátou tak dlouho, až se mu Jezulátko ukáže v podobě krásného chlapce.

Vedlejší části: Z vedlejších částí, prologu, choru a epilogu, se dochoval pouze popis obsahu. Prolog symbolicky ztvárňoval hlavní poselství hry: Květ Nazaretský (Ježíš) se slituje nad Květem nevinnosti (Edmund), který má spolu s ostatními kvítky – tedy mládenci dbajícími jen na světské požitky – propadnout věčné smrti, a zachráni ho svým přátelstvím. Chorus, zřejmě ve formě árie na dané téma, ukazoval

¹ Podrobněji o autorovi viz s. 396–398.

² NA ČR, SM, sign. J 20/17/18, kart. 999, f. 804r–816r.

³ *Liber votorum tam solemniū quam simplicium. Liber originalis*. NK ČR, sign. XXIII C 110/2, p. 184.

⁴ NA ČR, sign. J 20/17/18, kart. 1000, f. 1342r–1447r.

⁵ Jungmann, J.: *Historie literatury české*. Praha 1825, s. 367.

⁶ Mikovec, F. B.: *Staré české divadlo, Lumír* 10. 4. 1851, s. 235–236. Mikovcova edice se stručným komentářem byla znovu vydána v Ludvová, J. – Pinkerová, H. (eds.): *Ferdinand Břetislav Mikovec – Pražská Thálie kolem r. 1850*. Institut umění-Divadelní ústav, Praha 2010, s. 141–143, 423–424.

prostřednictvím symbolu růží, jak mladí lidé přijímají Boží milosti: jedni ochotně, druhí se jim brání. Epilog přináší poučení a „napomenutí“ mládeži, aby si hleděla uchovat nevinnost a cudnost, chce-li mít Ježíše za přítele.

Stavba děje: Z hlediska stavby děje lze *Nomen proprium Floris Nazaraei* rozdělit na dvě části. Ve scénách 1–6 se Kaliwoda věnuje především charakteristice postav. Představí Edmunda jako zbožného a poslušného chlapce (1. scéna), konfrontuje jeho zbožnost, úctu k rodičům i autoritám obecně a sklon k asketickému životu s opačným postojem jeho bratra (2.–3. scéna). Teprve v 5. a 6. scéně jsou položeny základy zápletky: Edmund vyhrává voskové Jezulátko a závistivci v čele s jeho bratrem mu ho chtějí ukrást. Obsahem druhé poloviny hry je realizace tohoto plánu a jeho důsledky.

Postavy: Edmundovým hlavním rysem je zbožnost, která se projevuje především láskou k Jezulátku. Již v 1. scéně vyjde najevo, že je „známým hostem“ (*notus hospes*) v kostele, kam se právě na Jezulátko často chodí dívat.⁷ Svou zbožnost Edmund dává najevo i jinak: velmi silně např. tíhne k asketickému způsobu života a k projevům kajícího prostřednictvím tělesného utrpení, jak je vidět např. v jeho nadšení pro nošení *cilicia*. Na několika místech také Kaliwoda zdůrazňuje Edmundovu důvěru v Boha a odevzdání se do Boží vůle. V 1. scéně protagonista prosí o pomoc při psaní úlohy Jezulátko, protože ví, že sami nezmůžeme nic, „nepřispěje-li našemu přání příznivý vánek z nebes“,⁸ a radí i svému bratrovi, aby požádal o pomoc nebesa.⁹ Na Boží ochranu spoléhá i při vstupu do nebezpečného lesa,¹⁰ je si vědom, že bez Boží vůle ho nikdo nemůže připravit o život zcela (i když jeho tělo zahyne, zůstane mu život věčný). Kromě toho autor Edmunda ukazuje také jako vzorného a poslušného žáka, který svému učiteli „líbá ruce“ za zadanou úlohu a pokorně ho žádá, aby opravil chyby v jeho práci.¹¹ Neméně uctivě se Edmund chová ke své matce.

Florimunda naopak Kaliwoda od prvního okamžiku vykresluje jako Edmundův protipól. Zatímco pro Edmunda představuje úkol práci „nad všechn med sladší“, pro Florimunda je učitel blázen a jeho zadání nesrozumitelné a nesmyslné.¹² Když přijde posel, Edmunda zajímá především to, jestli je matka v pořádku, Florimundův první dotaz se týká obsahu balíčku, který posel přináší. Askeze a fyzické nepohodlí ho děsí, matku za její dar nazývá macechou a „šílenou ženou“ (*insana mulier*). Žiněný kajícnický pás, který je pro Edmunda víc než zlato, se podle něj hodí jen pro mnichy, neboť mládí přísluší veselý život.¹³ Sám také vymyslí proti vlastnímu bratrovi lest a později předstírá soucit jen proto, aby na něj nepadlo podezření.

⁷ *Ah, memore nullus rapiet ex animo dies! / Theatrum amoris, qvod aede struxisti sacra, / Fave, revisam paululum!* (v. 18–20).

⁸ *Sed qvid valemus, caelitum aspiet nisi / Votis Favonius? Nihil* (v. 11–12).

⁹ *Caelo facem / Deposce, frater, auxilii* (v. 45–46).

¹⁰ *At Numini curae sumus, / Resumite animos* (v. 440–441).

¹¹ *Menda detege, / Errata plecte, Didascale, ut mereor, feri* (v. 215–216).

¹² *Qvis mentem qveat / Tacitam Magistri conseqvi? Obscuris nimis / Arcana sensa prodidit, demens, notis* (v. 41–43).

¹³ *Hilare nos vitae genus / Aetate vivere florida e genio decet* (v. 182–183).

Snad aby zapojil do hry co nejvíce žáků, přidal Kaliwoda k Edmundovi a Florimundovi celkem čtrnáct dalších chlapců, jejich spolužáků a vrstevníků. Po Edmundově vítězství ve školní soutěži se část z nich přidá k prvnímu z bratrů, část ke druhému. Kritériem však není úspěch ve škole, spíš přirozený sklon ke zbožnosti nebo naopak k veselejšímu způsobu života. U některých se to prokáže již ve 4. scéně, kde Edmund předvádí dárek od matky: jedni by žíněný pás rádi nosili (Charinus, Alanus), druzí tuto představu s hrůzou odmítají (Rosillus, Musulus). První dva se později přidají k Edmundovi, ačkoli ani oni ve škole za své verše chválu nesklidili.¹⁴

Jezulátko (*Jesulus*), které se v *Nomen proprium Floris Nazaraei* objeví dvakrát, je v jezuitských školských hrách méně obvyklou postavou. Poprvé vystupuje ve 2. scéně, kdy pomáhá Edmundovi s psaním veršů. Otázkou přitom zůstává scénická realizace této části: je totiž zřejmé, že Florimundus v tomto momentu Jezulátko nevidí ani neslyší, také Edmund ho pravděpodobně nevidí – pokud by tomu tak bylo, zřejmě by ho v 11. scéně, kdy k němu přijde v podobě krásného chlapce, hned poznal. Buď tedy představitel této role mluvil za scénou, nebo druzí dva herci předstírali, že je pro ně neviditelný.

Kaliwoda dále do hry zapojil několik dalších vedlejších postav (učitel, Philotheus, Paulillus – zřejmě Edmundův a Florimundův sluha, posel, venkovan, ptáček). Nejpozoruhodnější z nich jsou dvě hádavé stařeny s příznačnými jmény Medea a Xantippe, babky kořenářky, v jezuitském školském dramatu zcela ojedinělé.

Jazyk a styl: *Nomen proprium Floris Nazaraei* je hra výrazně dialogická, najdeme v ní jen velmi málo souvislých promluv nad 10 veršů, nejdelší monolog má pouhých 18 veršů (v. 23–40). Co se týče jazykových prostředků, kromě běžně používaných tvarů se zde ze složitějších jevů vyskytuje snad jen archaický tvar slovesa *pangere*.¹⁵ Ve srovnání s *Richardem*, určeným stejné věkové skupině, však Kaliwoda častěji volí obtížnější slovní zásobu, ať už jsou to slova přejatá či odvozená z řečtiny (*didascalus*, *bractea*, *ectypon*, *phasma*) nebo jiné méně obvyklé výrazy (*amasia*, *clepere*, *oppido*, *redhostire*) a mytologická jména (*Chloris*, *Musaeus*, *Paestum*, *Tempe*, *Themis*).

Jedním z ústředních motivů hry je červená a bílá barva, symbolizující cudný stud a nevinnost. Objevují se již v předešlé, kde je jejich nositelem Květ Nazaretský – Ježíš. V epilogu se zase mládeži dostane ponaučení, aby si tyto dvě barvy zachovala. V textu jsou červená a bílá nejčastěji zastoupeny květinami téže barvy, růží a lilií, které navíc mají, jak vysvětluje Edmund, i stejnou symboliku: červené růže znamenají cudnost, stud před něčím nečestným, lilie „svit hříchem neposkrvněné mysli“.¹⁶ Růžemi a liliemi mají žáci vystlat své srdce a připravit tak Jezulátku lůžko; Edmund nazývá Jezulátko dítětem stvořeným „z květu panenského mléka a z nitra růží“;¹⁷ do jeho veršů vpletla láska růže a lilie¹⁸ aj.

¹⁴ Charine, metra claudicant. Alane, ohe! / A lege nostra devias (208–209).

¹⁵ Phasma qvo irriterem, pace (v. 66).

¹⁶ Lilia piaculo mentis illimis nitor (v. 79).

¹⁷ Parthenii / E flore lactis deque venarum rosis! (v. 23–24).

¹⁸ Lilia rosasque pariter innexuit amor (v. 220).

Již v prvních verších, konkrétně v zadání domácího úkolu, se objevuje další typický dobový obraz srdce jako příbytku, do nějž má vstoupit Ježíš a který je třeba na tento příchod náležitě připravit. Edmund tento motiv nejprve rozvíjí ve v. 27–37. Zde sahá po konkrétnějších obrazech, jako by mluvil o skutečném pokoji, který ještě není dostatečně vyzdobený, proto je třeba ho zkrášlit perlami a květinami, navonět myrhou apod. V domácí úloze tento motiv zpracovává v abstraktnější podobě, s použitím metafor.

Postavy Kaliwoda odlišuje i jazykem. Řeč Florimunda a jeho přítel je v rámci možností hovorovější, používají různá úsloví a přísloví,¹⁹ posměšné výrazy (Edmund je pro ně „kluk s ohnutým nosem“ a „cvrček“).²⁰ Edmund naopak stále zachovává „vysoký“, poetický styl, neopouští zbožný a uctivý tón. Když vyznává lásku Jezulátku (resp. když vyjadřuje jakoukoli libost), používá obvyklý dobový slovník týkající se přátelského a milostného citu, zejména přirovnání k sladkosti.²¹ Naopak téměř chybí jindy obvyklé metafory spojené s ohněm. Především v Edmundových replikách (ale i v řeči jeho druhů nebo jiných postav) najdeme také řadu zdvořilostí. Většinou se vyskytují v promluvách, které se nějak týkají Jezulátka (*molliusculum lectulum, corculum, torulus, ocellus, blandulus Deusculus*), objevují se však i jinde (*arcula, matercula, munuscula, fraterculus, tenellus, locellus, Domicella*).²²

Veršová stavba: Z hlediska veršové stavby je hra *Nomen proprium Floris Nazaraei* zajímavá zejména zapojením hexametrů a pentametrů, v nichž žáci skládají domácí úlohu. Pozoruhodná je především názorná konfrontace dobrých a špatných veršů v 5. scéně: proti Edmundovu elegickému distichu stojí dva Florimundovy hexametry, které navíc mají zcela shodnou metrickou strukturu, takže působí jednotvárně a nelibozvučně.

F. B. Mikovec uvedl svou edici české synopse hry *Nomen proprium Floris Nazaraei* ironickým komentářem „naivnější a nevinnější kus nebyl zajisté nikdy dáván“. Kdyby však znal celý text, snad by byl ve svém soudu méně příkrý. *Nomen proprium Floris Nazaraei* je totiž navzdory vši „naivitě“ hra na mnoha místech zábavná, živá, s dobře charakterizovanými postavami a napsaná přiměřeně mentalitě zhruba desetiletých chlapců, pro které ji Kaliwoda skládal.

¹⁹ *Mitto Minervae nuncium* (v. 45); *Et tamen aqua haeret* (v. 47); *Est facile manum / Falcemque mittere in alienam messem* (v. 266–267); *Amat ille, amat fratrem, velut catum canis* (v. 274); *parta inique, pessime elabi solent* (v. 388); *Paulus habeat, an Petrus? / Quid inde?* (v. 417–418).

²⁰ V. 248–250.

²¹ *O, omni labor / Prae melle dulcis!* (v. 3–4); *Amoris gustui optatum diu / Praedulce praebes pabulum!* (v. 5–6); *O Pusio favo composite!* (v. 23); *Divine puppe! Saccharo et merissimo / Composite melle, cordis ambrosia reples / Mihi palatum* (v. 303–305); *Ambrosia reples / Nectareque inundas pectora* (v. 597–598).

²² Podobně časté používání zdvořilostí najdeme i v jiných jezuitských hrách, viz např. *Vox clamantis* in Bobková-Valentová, Bočková, Jacková: *Svatý Jan Nepomucký*, s. 146–187.